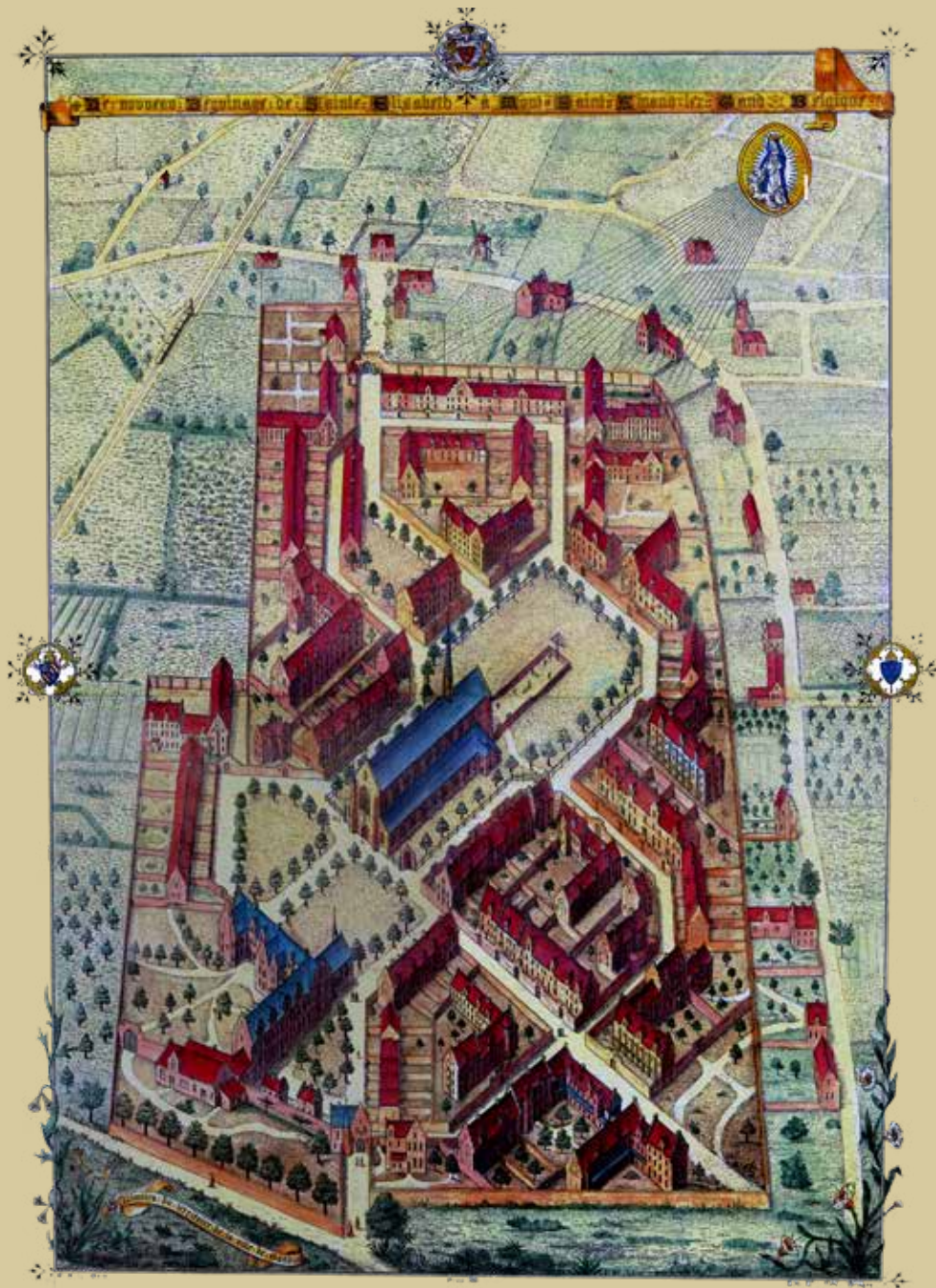

● groot begijnhof sint-amandsberg

erfgoedprokkels ●

Ingekleurde prent van het begijnhof, getekend door broeder Marès-Joseph
cover: Luchtbeeld van het Groot Begijnhof met de poort en de Sint-Antoniuskapel © Gina Geysen

● groot begijnhof sint-amandsberg

In 1872 kocht hertog Engelbert van Arenberg het noordwestelijk deel van de Sint-Baafskouter in Sint-Amansberg. De bedoeling was buiten de stad een nieuw begijnhof te bouwen voor de volledige bevolking van het Groot of Sint-Elisabethbegijnhof in Gent, gesticht in 1234, dat hoe langer hoe meer onder druk kwam te staan van de plannen voor stadsuitbreiding en het stadsbestuur. In mei 1873 werd op een terrein van acht hectare gestart met de bouw van het begijnhof. Ten behoeve van zeshonderd begijnen werden op het grote terrein in een razend tempo acht straten met tachtig huizen opgetrokken, evenals een kerk, veertien conventen, het groothuis, een pastorie en een infirmerie met kapel. De eerste steen van de kerk werd gelegd op 29 september 1873. Precies een jaar later, op 29 september 1874 namen de laatste driehonderd begijnen hun intrek in het begijnhof, op hun tocht vergezeld door een stoet van honderd koetsen met de Gentse katholieke adel en aristocratie. Nog een jaar later, op 29 september 1875, werd de kerk ingewijd. In totaal verhuisden zeshonderd begijnen.

Het Groot Begijnhof is een van de grootste neogotische realisaties in België. Het is een pittoresk ommuurd stadje, gebouwd volgens de neogotische vormentaal, geïnspireerd op de Vlaamse gotiek van de 15de eeuw en sterk aanleunend bij de lokale Brugse baksteenarchitectuur. De algemene leiding van de bouw werd toevertrouwd aan ingenieur Arthur Verhaegen, de architect was Florimond Van de Poele. De tachtig huizen en veertien conventen zijn opgebouwd langs kronkelende straten en vormen een stadje op zichzelf, volledig ommuurd en met twee imposante toegangspoorten. De opbouw van het Groot Begijnhof is een voorbeeld van een gemengd type: het stedelijk type, dat uit straten bestaat, en het pleintype, waarbij de huizen rondom een binnenplein liggen. De kerk en twee grasweiden vormen het centrum van het hof waarrond alle straatjes zijn opgebouwd.

Gedenksteen boven de deur
van het Groothuis
© Gina Geysen

Hooiende begijnen op
Sint-Antoniusplein, ca.1920

Begijnenbeweging

Kort na 1200 duiken de begijnen voor het eerst op. Door de stijgende populariteit van religiositeit werd gezocht naar nieuwe vormen om een gelovig en vroom leven te leiden. Aanvankelijk leefden de begijnen verspreid in de stad. Naderhand gingen ze samenwonen en dit bij voorkeur in de nabijheid van een kerk of een kapel. Langzamerhand groeide deze gemeenschap van vrouwen uit tot een kleine stad binnen de stad. De kerk reageerde in het begin wantrouwig op deze beweging. Het Concilie van Vienne (1311–1312) besloot zelf op straffe van excommunicatie de levensstaat van begijn af te schaffen en te verbieden. Na bezoek en onderzoek in opdracht van de bisschop van Doornik werden de begijnhoven van de Lage Landen als rechtgelovig beschouwd en konden ze blijven bestaan.

Kerken en werken

De dag van de begijnen op het hof begint vroeg. In de 19de eeuw zag een gemiddelde dag er als volgt uit:

Om 5 uur luidt de wekklok. Om 5.30 uur is iedereen in de kerk voor de H. Mis. Na de mis is er een kwartier meditatie in de kerk. In het convent volgen de morgengebeden en daarna het ontbijt. Tussen 9 en 10 uur is er het rozenkransgebed en 'werkend bezig zijn' tot 11 uur. Tussen 11 en 12 uur maakt iedere begijn haar eigen middagmaal. Van 13 tot 14 uur is er het namiddagebed en vrije tijd na de opgelegde gebeden. Om 15 uur volgen de gebruikelijke gebeden en lezingen tot 16 uur. Nadien is er vrije tijd. Om 17 uur in de zomer en om 19 uur in de winter zijn er bijzondere gebeden. Avondmeditatie in de kerk is er in de zomer om 19.15 uur en in de winter om 17.30 uur. Na de meditatie van een kwartier volgt 'het lof'. Tussen 18 en 19 uur nemen de begijnen hun avondmaal. Aansluitend is er tijd voor recreatie.

Om 20.45 uur heerst er 'stilzwijgendheid' en om 21 uur gaan alle kaarsen en lichten uit.

Koelen op het Begijnplein, ca. 1970, foto DOBEG

Wandeling

Groothuis (1)

In het Groothuis woonde de grootjuffrouw, meesteres van het begijnhof. Het Groothuis was en is nog steeds het administratief centrum van het begijnhof en de zetel van de vzw Sinte-Elisabeth die opgericht is in 1924. De belangrijkste kamer in het gebouw is de Mattekenskamer, genoemd naar de begijn Matteken. Het is de steedskamer van het gebouw, waar de portretten van alle grootjuffrouwen samenhangen sinds 1600. In de inkomhal van het Groothuis hangt ook het originele Mattekenskruis. In de steedskamer werden de novicen 'gesteed'; definitief aanvaard in het begijnhofstadje, wat hen het recht gaf in het begijnhof te blijven wonen. Naast de toegangsdeur staat een beeld van de heilige Begga (615–693) in een nis. Ze werd in de 17de eeuw de patrones van de begijnen maar heeft met het ontstaan van de begijnenbeweging niets te maken. Ze wordt afgebeeld met begijnen onder haar mantel.

Wat is steding?

In Gent werden de begijnen in de begijnhoven 'gesteed'. Dit betekende dat een begijn de begijnenstaat als haar levensstaat verkoos en in het hof haar woonst, haar 'stede' nam. In andere begijnhoven sprak men van professie.

"In het begijnhof werden we gesteed. Hier hebben we onze vaste woonst, hebben wij onze stede genomen. Het begijnhof is onze stad, onze thuis". Uit een toespraak van grootjuffrouw Josepha Goethals tijdens haar jaarlijkse ambtelijke ronde in de conventen, 16 augustus 1974.

De steding van de begijnen onder de portrettengalerij van de grootjuffrouwen

Het verhaal van Matteken

Rond de jaren 1470 leefde er in het hof een begijn Mathea, Matteken genoemd. Op de dinsdag net voor Aswoensdag zat Matteken moederziel alleen, niemand had haar uitgenodigd om Vastenavond te vieren. Ze trok naar de kerk om haar beklag te doen tegen Jezus aan het kruis. En de Heer spak haar toe. Hij zei haar aan te bellen bij de grootjuffer maar Matteken twijfelde. Jezus moedigde haar aan en als bewijs dat hij haar toegesproken had, beval hij "*meldt aan de grootjuffrouw dat ze haar dagelijkse gebeden nog niet gezegd heeft en dat mijn moeder haar onderkleed genaaid heeft met een rode draad*". Matteken trok haar stoute schoenen aan en ging aanbellen aan het groothuis. De grootjuffer moest toegeven dat het zo was en nodigde Matteken aan tafel uit. Na de maaltijd keerde Matteken terug naar de kerk om Jezus te bedanken, waarna ze stierf en de klokken van de begijnhofkerk begonnen te luiden. Alle begijnen spoedden zich naar de kerk en vonden er Matteken dood in aanbidding voor het kruis. Ter nagedachtenis werd vanaf dat moment ieder jaar voor haar op Vastenavond een mis opgedragen, de 'Mattekens Mis', en werd er die avond het Mattekensbrood gebakken dat niet bedierf of beschimmelde.

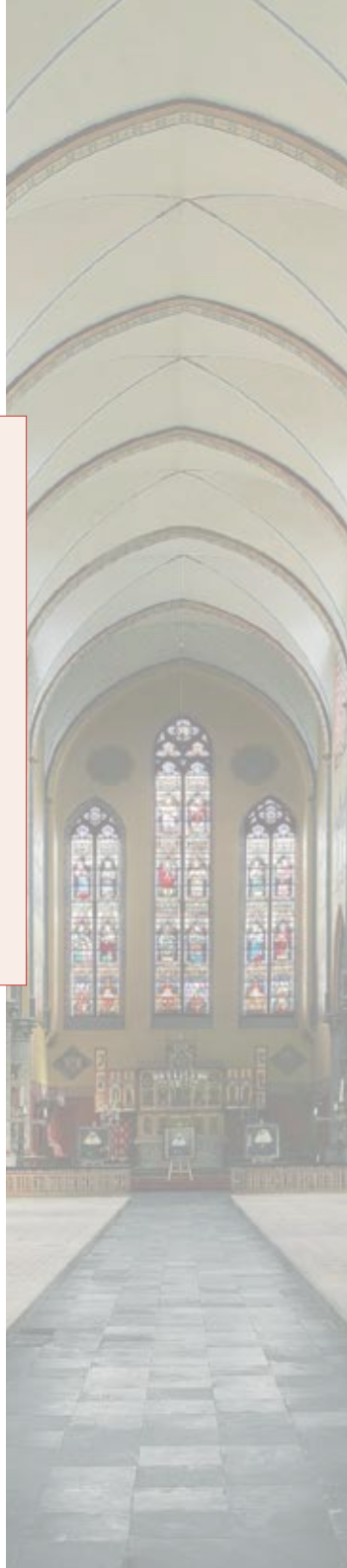
Odile Maes met haar zus en tante begijn, archief DSMG

Huis Maria's Boodschap nr. 70 (2)

Het enige oorlogsslachtoffer dat tijdens de Eertse Wereldoorlog in het hof viel, was Odile Maes, nichtje van begijn Sidonie Maes. Een stuk van een neergeschoten Zeppelin kwam in de nacht van 6 op 7 juni 1915 dwars door het dak van dit huis op haar bed terecht. Grootjuffer Raes berichtte aan de Hertog (de eigenaar van het hof) dat er een bom op het hof gevallen was en er een dodelijk slachtoffer te betreuren was.

Huis van de hertog (3)

Huis nr. 74, het huis van de Heilige Geest, werd oorspronkelijk gebouwd als onderkomen voor hertog Engelbert August van Arenberg. Omdat het hof en het huis zijn eigendom was, kon hij hier

– als enige man – resideren. Hij wordt beschouwd als de redder van de begijnen in Gent. Zo had hij eerder ook het begijnhof Onze-Lieve-Vrouw Ter Hoye aan de Lange Violettestraat gekocht om de oorspronkelijke bestemming te garanderen. Verschillende elementen in het Groot Begijnhof herinneren aan de hertog als weldoener, waaronder dit huis. Hij zou door zijn vroegtijdige dood op 28 maart 1875 de voltooiing van het begijnhof niet meemaken.

De begijnhofkerk (4)

De kerk, toegewijd aan de Heilige Elisabeth van Thüringen, de Heilige Michaël en de Heilige Engelen werd in 1873 ontworpen door Jean Baptiste Bethune. Ze past binnen het neogotische totaalconcept van het begijnhof. Het gebouw is aan de buitenkant vrij sober, slank en hoog, wat nog wordt geaccentueerd door de slanke, opengewerkte dakruiter met naaldspits op het zadeldak. Het interieur is een totaal kunstwerk op zich, met zijn muurschilderingen, glasramen en meubilair allemaal ontworpen door architect Bethune. De hele inrichting werd ook uitgevoerd door de kunstenaarskolonie in Maaltebrugge, waar de architect de leidende figuur van was.

Huizenrij nummers 75 tot en met 79 (5)

Op het eerste gezicht lijken alle huizen weinig van elkaar te verschillen en één geheel te vormen. Toch is geen enkele gevel volledig hetzelfde. Sommige daken zijn voorzien van één of meerdere dakkapelletjes, sommige huizen hebben een versierde kroonlijst, er is veel variatie in de uitwerking van de ramen (spitsbogen, rondbogen, enkele of dubbele ramen), de deur portaaltes en deurlijsten verschillen allemaal in opbouw. In andere straten zien we dat de daken variëren van kleur, met afwisselend rode of blauwe Boomse dakpannen. Alle woningen hebben een voortuin, afgeschermd van de straat door een muur.

Interieur van de kerk, © Roger De Meyer

Villa 'Why not' in De Haan, ca. 1920, Gemeentearchief De Haan

huis nr. 76 - Huis H. Alexis: begijnen op vakantie!

Hier woonden ooit drie generaties begijnen met de naam Cornu: Madeleine Cornu, haar tantes en groottantes. De begijnen Cornu waren bekend om hun fijn en mooi borduurwerk, ze waren heel ondernemend en welvarend en hadden zelfs een eigen bedrijf "gezusters CORNU: ornamentmaaksters". Zo had Madeleine reeds telefoon in 1934, het begijnhof daarentegen nog niet. In 1929 liet ze een villa bouwen aan de Rubenslaan in De Haan. Op de vraag "Een begijn die een villa bouwt?", antwoordde ze "Why not"... het werd de naam van de villa ...

De begijnen van Sint-Amandsberg mochten op vakantie onder strikte regels. Zo gingen Madeleine Cornu en haar meid, de begijn Madeleine Claeys, op vakantie in de villa in De Haan. Soms gingen ook andere begijnen mee. Ze mochten slechts één keer per jaar op vakantie gaan. De regels voor het verblijf aan zee werden verstrengd nadat ze toch een tweede keer gingen, en de grootjuffer hen aanmaande aanstonds naar huis te komen. Ze mochten de vakantie ook niet misbruiken om naar kermissen, huwelijksfeesten, toneelvoorstellingen of fancy fairs te gaan, iets wat altijd strikt verboden was. De bedevaart naar Lourdes in Frankrijk was een uitzondering. Hiervoor moesten geen vakantiedagen ingeruild worden. Ook naar de bedevaartplaats in Oostakker-Lourdes mochten ze zo vaak gaan als hun vakantiedagen, zonder aftrek van die vakantiedagen. Het aantal vakantiedagen werd beslist door de grootjuffrouw.

Kleine huizen, grote huizen en conventen (6)

De conventen waren gemeenschapshuizen voor meerdere begijnen. Bij de intrede in het begijnhof leefde de novice in een convent, dat plaats bood aan een dertigtal begijnen. Na een periode van minstens zes jaar kon een begijn een huis huren, op voorwaarde dat ze minimum dertig jaar oud

Begijnen op het San Marco plein in Venetië

● groot begijnhof sint-amandsberg

was. Het contrast tussen de kleine huizen (huis 92–97) en gewone huizen (huis 87–91) toont aan dat er ook bij de begijnen onderling een verschil in leefwijze en financiële status was. Momenteel worden de tachtig huizen verhuurd voor bewoning. De conventen worden verhuurd aan organisaties met een sociaal en/of cultureel doel. Er wordt letterlijk een plaats geboden aan de zorg voor mensen en waarden, een constante die doorleeft vanuit de geschiedenis van de begijnen.

Van de veertien conventen zijn er zes genoemd naar de familie van de Hertog of weldoeners, alsook de infirmerie. De namen van de meeste conventen zijn overgenomen uit het oude begijnhof in centrum Gent. Zo werd bijvoorbeeld convent 85, het convent van de Heilige Eleonora, genoemd naar de echtgenote van de hertog, of werd de infirmerie (nr.66), genoemd naar de patroonheilige van een van zijn dochters, Ludmildis.

Kapelletje Onze-Lieve-Vrouw der Zeven Weeën (7)

Het kapelletje der Zeven Weeën kijkt uit op een van de twee toegangspoorten van het begijnhof en nodigt de voorbijganger uit tot een korte devotie.

Kapelletje Onze-Lieve-Vrouw der Zeven Weeën

© Gina Geysen

De ingebouwde nis met Onze-Lieve-Vrouwebeeld

© Gina Geysen

De nis naast de pastorie ...

De nis met Onze-Lieve-Vrouw en een gedicht van Guido Gezelle is een latere toevoeging. Ze komt van een afgebroken huis aan de Antwerpsesteenweg. Pater Constantinus Haverbeke, directeur, liet het in 1922 inmetselen in deze muur. Het opschrift leest: *“Minst moeyens best”* 1755: Hoe minder je je moeit, hoe beter.

De laatste huisbegijn

Tegenover de infirmerie bevindt zich het huis nr. 58 Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën. Op 18 augustus 1987 werd het begijnhof opgeschrikt door een zware butaanknal in de keuken van begijn Sidonie Maenhout (1894–1995) uit Aardenburg (NL). Haar mankeerde gelukkig niets, maar haar keuken was weg. Dit was meteen de aanleiding om als laatste huisbegijn haar woning te verlaten en haar intrek te nemen in de infirmerie waar de laatste zes begijnen woonden, grootjuffer Josepha Goethals inclusief. Sidonie Maenhout was nooit ingegaan op de vraag om naar de infirmerie te verhuizen. Ze wilde zelfstandig in haar huis blijven. Ze werd 101 jaar, waarvan ze 82 jaar begijn was geweest.

Begijn Sidonie op haar honderdste verjaardag, 3 november 1994

Toegangspoort (13)

De toegangspoort met puntgevel, aan de Engelbert van Arenbergstraat, heeft een doorgang die gedeeltelijk onder de verdieping van het poorthuis doorloopt. Ze wordt aan de buitenzijde geflankeerd door een torentje. Boven de poort is opnieuw het wapenschild van de familie van Arenberg te zien, bekroond door een beeld van de heilige Elisabeth in een neogotische nis. In 1990 werd de poort verbouwd omwille van herstellingswerken aan de toren van de kerk. De spitsboog werd vervangen door een rechthoekige opening om de doorgang voor de kraan, die de toren moest afnemen, toegankelijk te maken.

In de muur tegenover de toegangspoort is een arduinen steen geplaatst met opschrift in reliëf:

het Begijnhof van Sinte Elisabeth werd in t jaar van o.h.l.c. MCCXXXIV door Johanna gravin van Vlaenderen te Gent gesticht en op Sint Michielsdag 29 september van t jaar o.h.l.c. MDCCCLXXIV overgebracht naar St-Amandsberg alwaar dit hof door Engelbert hertog van Arenberg herbouwd was geworden met toestemming van z.h. Henricus Bracq bisschop van Gent zijnde alsdan Pius IX Paus van Rome Leopold II koning van België en Julie Verhaeghe groot jufvrouw van het begijnhof.

Infirmerie (14)

In de infirmerie werden oude en zieke begijnen opgevangen en verzorgd. In de gevel van de infirmerie is het gebruik van de zogenaamde Brugse travee duidelijk te zien: een verdiepte gevelnis waarin de raamopeningen van verschillende verdiepen worden gevat. Over de volledige lengte van het gebouw loopt een lange gang die haaks op eenzelfde gang in het aanpalende Groothuis staat.

De toegangspoort aan de Arenbergstraat voor de verbouwing, foto DOBEG

Sint-Antoniuskapel (15)

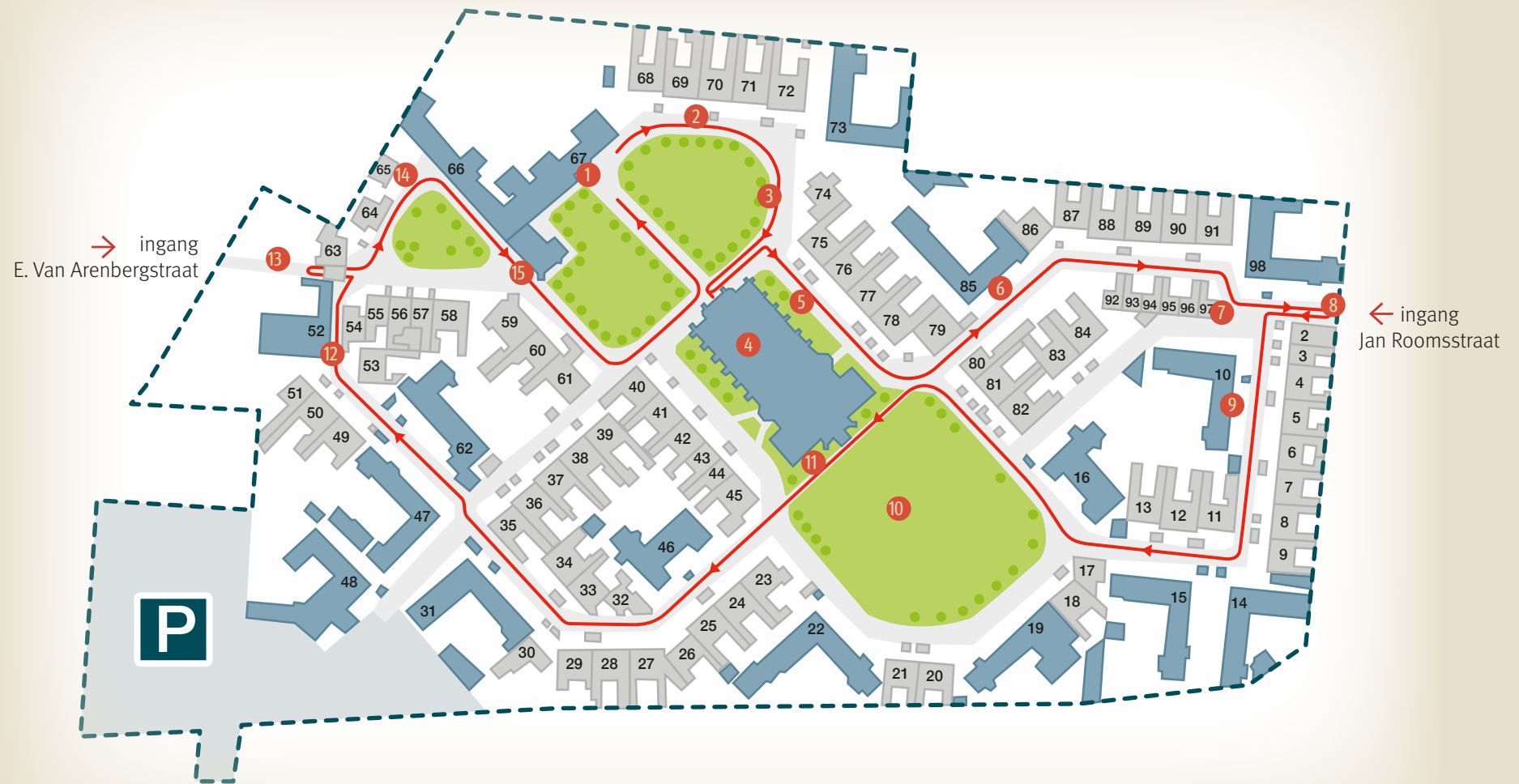
De Sint-Antoniuskapel is toegankelijk voor bezoek. Het is een eenbeukig gebouw onder een leien zadeldak. Binnenin is het houten gewelf goed te zien. De kapel ligt in het verlengde van de infirmerie en op de verdieping achterin de kapel is een loggia van waaruit zieke begijnen de dienst konden volgen. Het interieur was volledig voorzien van kleurrijke beschildering. Er zijn een aantal fragmentjes van de oorspronkelijke muurschilderingen blootgelegd. De drie geschilderde panelen met afbeeldingen van de Heilige Antonius maakten deel uit van het nu verdwenen neogotische altaar met retabel.

In de kapel hangt een spitsboogvormige nis met een beeldje van de Heilige Antonius van Padua. Het opschrift op de nis vermeldt begijn Theresia Verhaeghe, ‘Het heilig begijntje’, dat steeds gebeden heeft tot de Heilige Antonius en hierdoor vele wonderbaarlijke mirakels bekomen zou hebben. Ook een afbeelding van Theresia Verhaeghe op haar sterfbed is er te zien.

Het enorme schilderij met de Heilige Elisabeth van Thüringen is een werk van Joseph De Cauwer-Ronsse (1779–1854). Het stelt het ‘Rozenwonder’ voor. Toen in het voorjaar 1226 in Duitsland hongersnood uitbrak, gebruikte de vorstin Elisabeth haar eigen vermogen om de noodlijdenden te helpen. Haar schoonbroer Heinrich Raspe verweet haar dat ze het familiekapitaal verspilde. Toen ze toch nog met haar schort vol broodjes naar de armen ging, betrapte hij haar en vroeg wat ze mee had. Ze opende haar schort en het waren roosjes ... vandaar het ‘Rozenwonder’.

Het ‘heilig begijntje’ Theresia Verhaeghe

1	Groothuis	9	Straatje nrs. 3, 10, 5-9
2	Huis Maria's boodschap nr. 70	10	Beggaplein
3	Huis van de hertog nr. 74	11	Calvariekapel
4	Begijnhofkerk	12	Pastorie nr. 52
5	Huizenrij nrs. 75-79	13	Toegangspoort E. Van Arenbergstraat
6	Kleine en grote huizen en conventen nrs. 92, 91 en 85	14	Infirmierie
7	Kapelletje de zeven weeën	15	Sint-Antoniuskapel
8	Toegangspoort Jan Roomsstraat		

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: An Vervliet gedeputeerde
Directie Erfgoed & Erfgoedsites · dienst Erfgoed
Anneke Lippens directeur
Jo Rombouts diensthoofd
Serge Migom, coördinatie

Tekst: Veerle Vereecken, herwerkt door Cecile Vanooteghem
Met dank aan: Jonas Vandeghinste, Louis Gevaert, Frederik
Vanderstraeten en DSMG.

Fotografie: archief Groot Begijnhof, tenzij anders vermeld

Grondplan: Gino Bulcke

Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed &
Erfgoedsites

Druk: De Riemaecker Printing, Nukerke

D/2024/1933/8

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met de vzw Begijnhof
Sinte-Elisabeth te Sint-Amandsberg.

Praktisch

Het begijnhof is vrij te bezoeken tussen 6 en 23 uur.
Gegidste rondleidingen zijn mogelijk na afspraak via
info@grootbegijnhof.be

Het Groot Begijnhof is toegankelijk (te voet en met de fiets)
langs de poorten aan de Engelbert van Arenbergstraat en de
Jan Roomsstraat.

De kerk is enkel open op evenementen.

Voor meer info kan je terecht bij:
Begijnhof Sinte-Elisabeth te Sint-Amandsberg vzw
Groot Begijnhof 67 · 9040 Sint-Amandsberg
info@grootbegijnhof.be · www.grootbegijnhof.be
09 228 23 08

Erfgoedprokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedprokkels